

Kwaliteitskaart Burgerschapsonderwijs

Kaart	Burgerschapsonderwijs
Deelgebied	Oriëntatie op jezelf en de wereld
Verantwoordelijke	Werkgroep burgerschap
Geëvalueerd	Oktober 2025

Inleiding:

Met de inwerkingtreding van de wet ter verduidelijking van de burgerschapsopdracht op 1 augustus 2021, zijn scholen verplicht om een doelgericht en samenhangend aanbod te formuleren voor burgerschap. Op OBS Anne Frank werd al veel gedaan aan burgerschapsonderwijs, omdat het verweven is in alles wat we doen. De wet was echter wel een goede aanleiding om het onderwerp meer te concretiseren, te monitoren en waar nodig te verbeteren. In deze kwaliteitskaart is onze visie op burgerschapsonderwijs beschreven en hoe we dat op OBS Anne Frank vormgeven.

Voor het samenstellen van dit document hebben we o.a. gebruikt gemaakt van de volgende documentatie:

SLO - Handreiking Burgerschap funderend onderwijs

<https://www.slo.nl/@19706/handreiking-burgerschap-funderend/>

Curriculum.nu - Leergebied Burgerschap

<https://www.curriculum.nu/download/bu/Voorstellen-Burgerschap.pdf>

NieuwLeren – Leerlijnen Burgerschap groep 5 t/m 8

Stegg, M. van der (2021). *Leerlijnen voor het basisonderwijs*. Zwolle: NieuwLeren.

Gouwe Academie – Vragenlijst Burgerschap Leerkracht & Leerling identiteitsneutraal

<https://www.gouwe-academie.nl/getmedia/4f20038d-b0bb-4cc3-b51d-a6f741ff3139/Vragenlijst-Burgerschap-LK-LLN,-Identiteitsneutraal.pdf>

Doel:

Doel van deze kwaliteitskaart is het vastleggen van onze visie op burgerschapsonderwijs, burgerschapsdoelen en burgerschapsleerdoelen. Daarnaast wordt gedocumenteerd hoe wij aan de bijbehorende doelen werken binnen het reguliere- en nova-onderwijs. Het onderwijsaanbod wordt geselecteerd en/of ontworpen en tweejaarlijks geëvalueerd.

Visie:

Burgerschapsonderwijs rust leerlingen toe om op basis van eigen idealen, waarden en normen te functioneren in een democratische en diverse samenleving. Burgerschapsonderwijs draagt bij aan het ontwikkelen van het vermogen en de bereidheid om binnen de kaders van de democratische rechtsstaat een bijdrage te leveren aan de instandhouding of verdere ontwikkeling van een democratische cultuur (gebaseerd op de definitie van de onderwijsraad, 2012).

Burgerschapsvorming laat leerlingen kennismaken met democratie en oefent hun zelfredzaamheid en oordeelsvermogen met betrekking tot belangrijke individuele of maatschappelijk gerelateerde vraagstukken. Persoonsvorming en reflectie op de eigen identiteit is essentieel voor burgerschap: om betekenis te geven aan de wereld om hen heen en aan hun eigen rol daarin, moeten leerlingen zich bewust worden van wie ze zijn of willen worden en hoe ze zich tot een ander en het andere willen verhouden. Op OBS Anne Frank stimuleren wij een humane en vreedzame houding van leerlingen ten opzichte van anderen en de wereld om hen heen. Daar hoort individuele vrijheid bij, begrensd door de vrijheid van de ander en door de mogelijkheden van de leerling.

In een democratische rechtsstaat kiezen burgers hun volksvertegenwoordiging. Grondrechten beschermen hen tegen willekeur en machtsmisbruik. Aan onze democratische rechtsstaat liggen historisch drie basiswaarden ten grondslag: vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Democratie biedt ruimte aan een diversiteit van opvattingen en levensstijlen. Leerlingen ontdekken overeenkomsten en verschillen tussen mensen, landen, culturen, religies,

levensovertuigingen en politieke stromingen. Dit legt de basis voor een klimaat waarin leerlingen leren elkaar en anderen te begrijpen, te waarderen en te respecteren. Daarbij leren ze zich ook te verplaatsen in andermans perspectieven.

In de school brengen leerlingen hun burgerschap in praktijk, oefenen zij medezeggenschap in de leerlingenraad en in de klas en ontwikkelen zij de sociale en democratische vaardigheden die ze daarbij nodig hebben. Zodat ze in de toekomst met een brede ontwikkeling en tolerante levenshouding, een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de Nederlandse maatschappij en multiculturele samenleving. Sociale cohesie is hierbij heel belangrijk. Wij verwachten van de leerlingen op onze school dat zij deelnemen aan gezamenlijke vieringen en herdenkingen. Deze staan altijd in het teken van verbinding. De kinderen leren ook over de achtergronden, verhalen en gebruiken van verschillende godsdiensten. Maar een kerstviering op school gaat om gezellig samenzijn en heeft wat ons betreft geen relatie met het christelijke kerstverhaal.

Verschillende waarden, overtuigingen en opvattingen kunnen tot waardenbotsingen bij leerlingen leiden. De leerkrachten wijzen op (mogelijke) verschillen tussen algemeen geldende normen en individuele opvattingen. Zij bieden leerlingen handvatten om met verschillen van inzicht om te gaan en de overtuigingen, belangen en emoties die daaraan ten grondslag liggen of daaruit voortkomen te bespreken en te respecteren.

De leerkracht heeft een voorbeeldfunctie bij het in praktijk brengen van burgerschapsdoelen. Vooral wanneer het gaat om diversiteit en gelijkwaardigheid tussen mensen, het betrekken en motiveren van leerlingen en het bespreken van incidenten en actuele gebeurtenissen. Wij dragen actief onze gezamenlijke normen en waarden uit en zullen deze ook verdedigen, zoals de vrijheid van meningsuiting, godsdienst en seksualiteit, het democratisch systeem en het respect voor alles wat leeft. Het uitdragen van een persoonlijke opinie hoort daar echter niet bij. De leerkrachten geven neutraal onderwijs. Dat wil zeggen dat zij breed informeren, maar hun eigen mening over geloof of politiek gevoelige onderwerpen nooit zullen ventileren naar de leerlingen. Wij leren kinderen kritisch denken en een eigen mening vormen. We leggen uit dat er vaak meer aspecten aan een zaak zitten. Dat hoe breder je geïnformeerd bent en hoe meer je weet over de context, hoe genuanceerder je je een beeld van iets kunt vormen. Extremisme zal daarmee ook minder snel een voedingsbodem vinden, omdat extremisme uit welke hoek dan ook, in principe ongenueanceerd is.

Vanzelfsprekend hebben wij respect voor ieders geloof, opvattingen en eetgewoonten, maar wij vinden het ook belangrijk dat jonge kinderen die groeien en leren, gezond eten en drinken. Vandaar dat wij het ouders ten zeerste afraden om hun kinderen op schooldagen te laten vasten. Kinderen die desondanks vasten tijdens een door de school georganiseerde maaltijd, moeten uiteraard wel naar school komen voor het gezellig samenzijn, ook al eten zij niet mee.

Wij respecteren ouders die zelf niet willen deelnemen aan feesten en hun kinderen geen verjaardagen willen laten vieren, maar wij werken daar op school niet aan mee. Deze kinderen zullen niet worden overgeslagen als leerkrachten of klasgenootjes een traktatie uitdelen. Indien kinderen thuis worden gehouden tijdens vieringen dan zal Bureau Leerplicht worden geïnformeerd. Ouders die daar problemen mee hebben worden geadviseerd een andere basisschool te kiezen voor hun kind.

Aanpak:

Hierna volgt een overzicht van de 8 bouwstenen waaruit ons burgerschapsonderwijs is opgebouwd. Ons dagelijks pedagogisch handelen speelt daarbij een belangrijke rol, alsmede ons onderwijs op het gebied van o.a. Wereldoriëntatie (eigen thema's en Faqta Wereld), Sociaal en Emotioneel Leren (Kwink), The Leader in Me (persoonlijk leiderschap), seksuele vorming (Kriebels in je buik), Informatie- en Communicatietechnologie (Faqta Digi) en diverse maatschappelijke thema's.

Naast pedagogische en methodische inhouden, zijn er vele voorzieningen en activiteiten die eveneens een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van actief burgerschap, sociale cohesie en integratie. Een overzicht daarvan is opgenomen na de bouwstenen.

Metten:

Scholen moeten de opbrengsten van het burgerschapsonderwijs meten. Wij toetsen de verschillende onderdelen waaruit ons burgerschapsonderwijs bestaat niet, maar we kunnen wel de burgerschapskennis en -vaardigheden in het algemeen toetsen. Daarvoor gebruiken we het kennis en vaardigheden overzicht uit de Vragenlijst Burgerschap Leerkracht & Leerling identiteitsneutraal van de Gouwe academie. Het onderdeel attitudes bevragen we niet, omdat dit heel persoonlijk is en sterk afhankelijk van de normen en waarden die kinderen van huis uit meekrijgen. Wij bieden de kennis aan en trainen de vaardigheden, op wat kinderen er vervolgens mee doen hebben wij geen invloed.

Voor de groepen 5/6 en 7/8 zijn vragenlijsten samengesteld, zie hiervoor de laatste bladzijden van deze kwaliteitskaart. Ze zullen in juni van elk schooljaar worden afgenomen in de groepen 5 t/m 8, te beginnen in 2025. Ze worden anoniem ingevuld, om te voorkomen dat kinderen sociaal wenselijke antwoorden geven of zich om een andere reden geremd voelen om een eerlijk antwoord aan te kruisen. De leerkrachten bekijken de resultaten en kunnen zorgwekkende groepsantwoorden met de ib bespreken en doorgeven bij de overdracht naar de volgende groepsleerkracht. De vragenlijsten worden gescand en in Parnassys gehangen als groepsbestand.

1 Vrijheid en gelijkheid

Leerlingen leren van, door en over de waarden van de democratische rechtsstaat. Dit begint met regels/afspraken in de eigen leefomgeving en breidt uit naar de publieke ruimte en samenleving. Leerlingen reflecteren op het functioneren van de democratische rechtsstaat en de betekenis daarvan in het leven van burgers, en oriënteren zich op basiswaarden en de spanning daartussen.

Onderbouw:

Leerlingen ervaren dat er in de omgang tussen mensen regels en afspraken bestaan over hoe met elkaar en met spullen om te gaan. Ze ontwikkelen inzicht in het belang van regels en afspraken om op een prettige manier samen te zijn. Daarbij is de eigen vrijheid begrensd door de vrijheid van de ander: iedereen heeft dezelfde rechten.

Leerlingen leren:

- het belang van regels in de klas en op school voor spelen en samenwerken;
- leefregels en afspraken thuis en in de omgeving te benoemen en te vergelijken;
- dat zij vrijheid hebben in het maken van keuzes, rekening houdend met de keuzes van medeleerlingen en de geldende afspraken in de klas;
- dat iedereen rechten en plichten heeft.

Bovenbouw:

Leerlingen ervaren dat de regels en afspraken in de directe leefomgeving van bijvoorbeeld de klas- en thuissituatie kunnen verschillen. Eveneens ontwikkelen leerlingen het inzicht dat ook in de bredere samenleving regels en afspraken gelden. Ze kunnen dit inzicht in verband brengen met de democratische rechtsstaat. Door oefening ontwikkelen leerlingen inzicht in de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit en mogelijke spanning tussen deze basiswaarden. Zij leren dat de rechten die zij hebben voortkomen uit grondrechten, mensenrechten en kinderrechten. Zij leren tevens dat deze rechten niet voor iedereen in de wereld gewaarborgd zijn en gerespecteerd worden.

Leerlingen leren:

- over de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit van de democratische rechtsstaat;
- over grondrechten, mensenrechten en kinderrechten en het belang ervan; dat iedereen gelijke rechten heeft die universeel zijn en onlosmakelijk met elkaar verbonden;
- dat de rechtsstaat kaders biedt voor rechten en vrijheden en bescherming tegen willekeur en machtsmisbruik;
- over de waarborging van en het respect voor die rechten hier en daar;
- over het belang van regels en afspraken thuis en op school en deze te vergelijken met die in de publieke ruimte;
- waarom zij vrijheid hebben in het maken van keuzes, rekening houdend met de keuzes van medeleerlingen en de geldende afspraken in de klas en omgeving;
- hoe de basiswaarden tot uiting komen of kunnen komen in de eigen klas- en schoolcontext en in de omgeving.

Doelen groep 5 t/m 8:

- Ik weet wat vrijheid, gelijkheid en solidariteit betekent in een democratie.
- Ik weet wat grondrechten zijn.
- Ik weet wat mensenrechten zijn.
- Ik weet wat kinderrechten zijn.
- Ik kan mijn eigen grenzen herkennen, benoemen en bewaken (emotioneel, lichamelijk, seksueel).
- Ik weet dat als ik iets wil, ik ook rekening moet houden met anderen in de samenleving.
- Ik weet wat er bedoeld wordt met discriminatie.
- Ik kan voorbeelden noemen van uitsluiting, onrechtvaardigheid en discriminatie.
- Ik weet dat er verschillen zijn tussen mensen (gender, seksuele voorkeur, levensbeschouwing, religie en culturele achtergronden, huidskleur).
- Ik weet dat mensen soms worden gediscrimineerd vanwege deze genoemde verschillen.
- Ik weet dat het belangrijk is om respect te hebben voor de verschillen tussen mensen.
- Ik weet wat er bedoeld wordt met groepsidentiteit.
- Ik weet dat er altijd het risico is dat mensen andere mensen die niet bij hun groep horen willen uitsluiten en ze als gevaar zien.

2 Macht en inspraak

Leerlingen leren manieren waarop ze besluitvormingsprocessen op vreedzame wijze kunnen beïnvloeden. Ze maken kennis met macht en gezag en de wijze waarop dit georganiseerd is op verschillende niveaus. Leerlingen ontwikkelen inzicht in de werking van de democratische rechtsstaat. Ze analyseren maatschappelijke vraagstukken waarin machtsverhoudingen en besluitvormingsprocessen een rol spelen.

Onderbouw:

Leerlingen worden zich ervan bewust dat mensen besluiten nemen en dat er in verhoudingen sprake kan zijn van hiërarchie. In de onderbouw ligt de nadruk op het kennismaken met macht en gezag en de manier waarop dit georganiseerd is in de klas, op school, in de eigen woonomgeving en in het land. Leerlingen ervaren dat zij inspraak hebben in bepaalde besluitvormingsprocessen en weten welke consequenties er gelden wanneer zij zich niet houden aan de regels die gesteld zijn door gezaghebbenden.

Leerlingen leren:

- dat er regels en afspraken gelden thuis, op school en in de publieke ruimte, en welke consequenties het kan hebben als je regels overtreedt of afspraken schendt;
- dat er mensen zijn benoemd of gekozen die gezag hebben of dragen op school, in de woonplaats en in het land;
- dat er regels en afspraken gelden in ons land en welke rol verschillende mensen hebben bij het handhaven ervan;
- het verschil tussen regels en afspraken, en de mogelijkheden en grenzen voor leerlingen om daar over mee te praten.

Bovenbouw:

Het bewustzijn groeit over de verdeling van macht en gezag tussen mensen in verschillende rollen in de directe omgeving en de samenleving. Leerlingen kunnen een verband leggen tussen vrijheid, gelijkheid enerzijds en anderzijds machtsverhoudingen, besluitvormingsprocessen, politieke instituties in de rechtsstaat en democratie.

Leerlingen leren:

- over gezagsdragers en politieke instituties in Nederland, Europa en de wereld;
- over de totstandkoming en handhaving van regels in Nederland en Europa;
- over de werking van ons politieke bestel;
- wat de buitenwerkingstelling van de rechtsstaat kan betekenen, uitgelegd aan de hand van de Duitse bezetting en de Holocaust;
- over verschillende visies op vrijheid, gelijkheid en solidariteit;
- over rollen van en verhoudingen tussen mensen op school, in de buurt en in het land;
- manieren waarop ze besluitvormingsprocessen op vreedzame wijze kunnen beïnvloeden en hoe ze daar verantwoordelijkheid voor kunnen nemen;
- over manieren om op school of in de eigen omgeving macht te organiseren en uit te oefenen.

Doelen groep 5 t/m 8:

Constitutionele monarchie

- Ik weet waarom in het Nederlandse staatsrecht de koning onschendbaar is.
- Ik weet waarom regeerders en vele anderen een eed of belofte moeten afleggen.
- Ik weet wat constitutionele monarchie betekent.

Het parlement

- Ik weet dat het parlement bestaat uit de Tweede en Eerste Kamer.
- Ik weet dat de leden van de Tweede Kamer rechtstreeks gekozen worden door de bevolking.
- Ik weet hoeveel leden de Tweede Kamer heeft.
- Ik weet wie er mogen kiezen (stemmen) in Nederland.
- Ik weet hoe vaak er verkiezingen zijn voor de Tweede Kamer.
- Ik weet wanneer er tussentijdse verkiezingen nodig kunnen zijn.
- Ik weet door wie de leden van de Eerste Kamer gekozen worden.
- Ik kan het verschil tussen de Eerste en de Tweede Kamer uitleggen.
- Ik kan enkele politieke partijen noemen en aangeven wat de verschillen ertussen zijn.
- Ik kan uitleggen waarom het heel belangrijk is om te gaan stemmen.

- Ik weet dat het parlement de taak heeft de regering te controleren.

De regering

- Ik weet dat de regering wordt samengesteld nadat er verkiezingen zijn geweest.
- Ik weet dat de regering een meerderheid nodig heeft in het parlement.
- Ik weet dat de regering samengesteld wordt uit de politieke partijen die samen een meerderheid hebben in het parlement.
- Ik weet wie er in Nederland deel uitmaken van de regering.
- Ik weet wat het kabinet is en wie er deel van uitmaken.
- Ik weet wat een minister-president doet.
- Ik kan een aantal ministers opnoemen.
- Ik weet wat een ministerie is en kan van enkele de taken uitzoeken.

Wetten

- Ik weet dat het parlement de wetten vaststelt.
- Ik weet dat zowel de minister als de Tweede Kamer wetsvoorstellen kunnen indienen.
- Ik weet dat er een meerderheid nodig is in het parlement om een wet aan te nemen.
- Ik weet wat de grondwet van een land is.
- Ik weet wat er nodig is om de grondwet te veranderen en waarom dat goed is.

De rechterlijke macht

- Ik weet dat het burgerlijk recht gaat over geschillen tussen personen of tussen de overheid en een persoon.
- Ik weet dat strafrecht geldt bij het overtreden van de wet.
- Ik weet dat er verschillende rechters zijn, zoals het kantongerecht, de rechtbank en de Hoge Raad.
- Ik weet dat rechters onafhankelijk zijn van de regering of het parlement.
- Ik weet dat rechters uitspraken doen naar aanleiding van de wetten die zijn opgesteld.
- Ik weet dat de taak van een advocaat is om iemand te helpen bij een rechtszaak.
- Ik weet wat in hoger beroep gaan inhoudt.
- Ik weet dat in een democratie de wetgevende macht, de rechterlijke macht en de uitvoerende macht (politie) zijn gescheiden.

Het gemeentebestuur

- Ik weet dat de gemeenteraad wordt gekozen door de inwoners van een gemeente.
- Ik weet dat de inwoners van een gemeente kunnen stemmen op een lid van een van de politieke partijen.
- Ik weet dat na de verkiezingen de wethouders worden aangesteld uit de partijen die samen een meerderheid hebben in de gemeenteraad.
- Ik weet dat de burgemeester niet wordt gekozen, maar wordt benoemd.
- Ik weet dat de burgemeester wel lid is van een politieke partij, maar wél boven de partijen staat.
- Ik ken enkele taken die de gemeente heeft.
- Ik kan enkele voorbeelden noemen waarover de gemeente mag beslissen.

3 Democratische cultuur

Leerlingen leren dat hun stem gehoord wordt en dat hun inbreng ertoe doet bij besluitvormingsprocessen in de klas. Zij ervaren dat de ander ook een stem heeft en ontdekken daarbij overeenkomsten en verschillen tussen mensen.

Onderbouw:

Leerlingen gaan hun eigen gevoelens herkennen en benoemen en krijgen inzicht in gevoelens en emoties van anderen. Leerlingen ervaren dat zij een stem hebben en deze kunnen gebruiken. Zij ervaren dat hun stem gehoord wordt en dat hun inbreng ertoe doet bij besluitvormingsprocessen in de klas. Zij weten dat de ander ook een stem heeft en kunnen hier actief naar luisteren. Leerlingen ervaren overeenkomsten en verschillen in het gedrag van mensen. Leerlingen leren op te komen voor zichzelf en rekening te houden met de gevoelens en standpunten een ander.

Leerlingen leren:

- om te gaan met hun wensen en hun opvattingen en leren zich hierover uit te spreken;
- de gevoelens, wensen en opvattingen van anderen te herkennen;
- te accepteren dat anderen iets anders willen, maar dat dit niet tot een conflict hoeft te leiden;
- hun stem te gebruiken tijdens gezamenlijke besluitvormingsprocessen;
- dat de ander ook een stem en mogelijk een ander gezichtspunt heeft; leren hier naar te luisteren en vragen te stellen om meer over de ander en zijn of haar gezichtspunt te weten te komen;
- conflicten in de klas op een vreedzame manier op te lossen.

Bovenbouw:

Leerlingen worden zich bewust van het feit dat zij een stem hebben in kwesties die hen aangaan en leren hun mening te onderbouwen. Zij weten dat er bij besluitvormingsprocessen een opbouw is van meedenken, meepraten, meedoen en meebeslissen. Zij ontwikkelen meer begrip voor de inbreng van anderen en erkennen het belang van draagvlak voor besluiten. Zij weten dat meningsverschillen emoties kunnen oproepen en kunnen leiden tot conflict. In die gevallen kunnen ze daar op een vreedzame manier mee omgaan.

Leerlingen leren:

- dat het meepraten over zaken die hen aangaan een (kinder)recht is;
- hun mening te verwoorden en daar eenvoudige argumenten voor te geven;
- in de context van de klas te proberen anderen van hun mening te overtuigen;
- de mening van anderen in eigen woorden samen te vatten;
- hun eigen mening bij te stellen op basis van nieuwe inzichten;
- hun stem te gebruiken tijdens besluitvormingsprocessen in de klas- en schoolcontext en daarbij ruimte te maken voor de mening van alle leerlingen;
- er rekening mee te houden dat hun mening of uitlatingen emoties teweeg kunnen brengen bij anderen;
- dat mensen over onderwerpen verschillend kunnen denken; dat die verschillen soms wel, soms niet overbrugd kunnen worden, en soms ook tot spanningen en conflicten leiden;
- conflicten in de directe omgeving op een vreedzame manier op te lossen, maar ook accepteren dat conflicten kunnen blijven bestaan.

Doelen groep 5 t/m 8:

- Ik kan uitleggen wat een democratie is.
- Ik begrijp hoe in Nederland de democratie ontstaan is.
- Ik kan de voordelen van een democratie uitleggen.
- Ik kan uitleggen wat de bedreigingen voor een democratie kunnen zijn.
- Ik kan het belang van een vrije pers voor de democratie uitleggen.
- Ik weet hoe belangrijk het is om de feiten eerlijk te noemen.
- Ik kan uitleggen wat bedoeld wordt met "fake news".
- Ik weet wat een dictatuur is.
- Ik weet hoeveel invloed burgers in een dictatuur op de regering hebben.
- Ik kan uitleggen hoe belangrijk het is om te gaan stemmen bij verkiezingen.

- Ik begrijp dat ook in een democratie niet iedereen zijn zin kan krijgen.
- Ik weet dat er in Nederland het recht van demonstratie is.
- Ik begrijp dat mensen heel verschillende meningen kunnen hebben.
- Ik begrijp dat sommigen soms boos kunnen worden over mijn mening of die van iemand anders.
- Ik kan uitleggen hoe je om kunt gaan met verschillende meningen.
- Ik begrijp hoe je een conflict op een goede manier kunt oplossen.
- Ik begrijp dat een heel belangrijk punt in een democratie is dat je rekening houdt met de minderheid.
- Ik begrijp dat ook in een democratie de overheid niet alles kan regelen voor de inwoners.

4 Identiteit

Leerlingen ontdekken hun primaire en secundaire emoties, ambities, talenten en ontwikkelpunten. Ze raken bewust van identiteitsvorming aspecten en reflecteren op tradities, vieringen en rituelen.

Onderbouw:

Leerlingen verkennen spelenderwijs wie ze zijn. Ze leren woorden te geven aan wat ze denken, voelen, willen en doen. Ze geven zichzelf een plek in de klas, op school en het gezin. Ze worden zich ervan bewust welke regels er zijn en welke cultuur bij hen thuis heerst.

Leerlingen leren:

- de eigen grenzen te herkennen, te benoemen en te bewaken (emotioneel, fysiek);
- woorden te geven aan wat ze denken, doen, willen en willen worden; leren dat hun taal of talen deel uitmaken van wie zij zijn;
- te benoemen wat ze al kunnen en wat nog niet; wat ze leuk vinden om te doen.
- hun primaire emoties te herkennen, benoemen en ermee om te gaan;
- over zichzelf te praten in termen van toen, nu en later, hier en daar (bijvoorbeeld: “toen was ik ... nu ben ik, later wil ik...”; “hier ben ik/ doe ik ... daar ben ik/ doe ik”);
- te benoemen wat bij hen thuis belangrijke tradities, vieringen en rituelen zijn.

Bovenbouw:

Leerlingen ontwikkelen een meer uitgesproken identiteit. De rollen van klasgenoten, de sociale omgeving, media en andere identificatiefiguren wordt groter. Ze worden zich meer van bewust van het belang achtergronden, mogelijkheden en oriëntaties bij het ontwikkelen van een identiteit.

Leerlingen leren:

- De eigen grenzen te herkennen, te benoemen en actief te bewaken (emotioneel, fysiek en seksueel);
- te duiden wat ze denken, doen, willen en willen worden, en daar gepast naar handelen;
- hun primaire en secundaire emoties te herkennen, te benoemen en hier bewust mee omgaan;
- te benoemen wat ze al goed kunnen en wat ze nog beter onder de knie willen krijgen, ook in het licht van het onderwijs dat ze na de basisschool willen volgen;
- uit te drukken met welke groep(en) in cultuur en samenleving ze zich verbonden voelen en welke betekenis symbolen en rituelen voor hen hebben, waaronder ook nationale symbolen;
- enkele verschillende aspecten waardoor hun identiteit mede gevormd is bewust waar te nemen: gender, gezin, sociaaleconomische achtergrond, levensbeschouwing, religie en cultuur;
- te reflecteren op de mate waarin hun identiteit mede gevormd is en beïnvloed wordt door leeftijdgenoten, groepsidentiteiten, (sociale) media, maar ook door persoonlijke mogelijkheden en beperkingen;
- na te denken over schoonheidsidealen, gender, seksualiteit, etniciteit en (on)gelijkheid zoals die gerepresenteerd worden in/op (sociale) media, en welke invloed die beelden op hen hebben.

5 Diversiteit

Leerlingen leren woorden te geven aan wat de ander doet en wil en ontdekken daarin overeenkomsten en verschillen. Ze leren onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen. Ze maken kennis met levensbeschouwelijke stromingen.

Onderbouw:

Leerlingen verkennen spelenderwijs verschillende aspecten van hun identiteit in relatie tot de ander. Naarmate zij zich meer bewust worden van zichzelf, op andere plekken komen en zich gaan spiegelen aan rolmodellen nemen ze bewust of onbewust verschillen waar zoals: culturele achtergronden en fysieke kenmerken. Zij leren en begrijpen dat er overeenkomsten en verschillen zijn.

Leerlingen leren:

- de primaire emoties met de bijbehorende lichaamstaal van een ander te herkennen en benoemen;
- de grenzen (emotioneel en fysiek) van de ander te herkennen en daar rekening mee te houden;
- fysieke kenmerken van zichzelf te benoemen en te vergelijken met die van de ander;
- over vriendschap en verliefdheid;
- de eigen gezinssituatie en thuiscultuur of –culturen te vergelijken met die van een ander;
- woorden te geven aan wat de ander doet en wil en daarin overeenkomsten en verschillen te ontdekken;
- samen en/of met hulp van anderen onderlinge conflicten vreedzaam op te lossen.

Bovenbouw:

Leerlingen leren zich verder te verplaatsen in klasgenoten en andere mensen in hun sociale omgeving. Ze spiegelen zich aan andere rolmodellen in media en identificeren zich hiermee. Op school verdiepen ze zich in de overeenkomsten en verschillen tussen mensen die andere achtergronden, mogelijkheden en oriëntaties hebben.

Leerlingen leren:

- hoofdzaken over religieuze en levensbeschouwelijke stromingen en culturele tradities en gebruiken die in onze diverse samenleving een rol spelen;
- over seksualiteit, verschillende seksuele oriëntaties en expressies van gender;
- de grenzen (emotioneel, fysiek en seksueel) van anderen herkennen en daar rekening mee te houden;
- de secundaire emoties van de ander te herkennen en te benoemen en te anticiperen op reacties van anderen op het eigen handelen;
- uit te wisselen over wat gedeelde en verschillende waarden, overtuigingen, idealen en toekomstverwachtingen zijn;
- overeenkomsten en verschillen tussen mensen te herkennen, te benoemen, en in aanzet te verklaren;
- hoe groepsgedrag en (sociale) media de houdingen en het gedrag van klasgenoten mede kunnen verklaren.

6 Solidariteit

Leerlingen ontwikkelen manieren om de eigen en de belangen van anderen te behartigen; alsmede uitsluiting, onrechtvaardigheid, discriminatie en ongelijke behandeling te herkennen en benoemen.

Onderbouw:

Leerlingen ontdekken dat er overeenkomsten en verschillen tussen mensen bestaan. Ze ervaren wat het is om deel uit te maken van groepen en dat overeenkomsten en verschillen binnen groepen een rol spelen. In het samen spelen ontwikkelen leerlingen te geven en te nemen, partij te kiezen en ontstaan gevoelens van empathie en solidariteit. Het besef ontstaat dat zichzelf of anderen soms ongelijkwaardig behandeld worden.

Leerlingen leren:

- eenvoudige taken en problemen uit te voeren of op te lossen met respect voor de afspraken die onderling gemaakt zijn;
- te benoemen wat ze zelf nodig hebben; te zien wat anderen nodig hebben en wat dat betekent voor hun eigen handelen;
- in concrete situaties te herkennen en te benoemen wat ze eerlijk vinden of oneerlijk, goed dan wel slecht, welke spanningen dit op kan leveren en wat dat kan betekenen voor hun handelen;
- over in- en uitsluiting en pesten in de klas.

Bovenbouw:

In de bovenbouw gaan de ontwikkelingen uit de onderbouw door en wordt het besef van sociale verhoudingen versterkt. Leerlingen ervaren processen van in- en uitsluiting op persoonlijk niveau en zien deze processen ook terug in de samenleving. Concepten als gelijkwaardigheid en gelijke rechten en de tegenpolen daarvan zijn voor leerlingen in deze leeftijd te begrijpen. Leerlingen kunnen rekening houden met de ander en vanuit rechtvaardigheidsbesef op te (willen) komen voor anderen en anderen te helpen.

Leerlingen leren:

- taken uit te voeren of problemen op te lossen met respect voor de afspraken die onderling gemaakt zijn;
- doelen te stellen en werkwijzen te bepalen voor werk dat je alleen of samen doet;
- manieren om voor hun eigen belangen en die van de groep op te komen;
- manieren om voor concrete anderen hier én elders op te komen: dat kind in die omstandigheid;
- voorbeelden van uitsluiting, onrechtvaardigheid, discriminatie en ongelijke behandeling in de eigen omgeving en in het land te herkennen en te benoemen;
- manieren om kwesties rond solidariteit op school of in de omgeving te onderzoeken, deze aan te kaarten en daar zo mogelijk gevolg aan te geven;
- na te denken over de rollen die de overheid, middenveld en burgers kunnen spelen bij het bevorderen van solidariteit en rechtvaardigheid.

7 Digitaal samenleven

Leerlingen leren over de effecten van de onlinewereld op hun identiteit, persoonlijke (online) leven en op de publieke sfeer. Ze leren kritisch en creatief denken over media-inhouden en -processen en daar ook naar handelen.

Onderbouw:

Leerlingen beginnen verschillende mediabronnen te gebruiken en ontdekken dat deze niet voor iedereen even toegankelijk zijn. Hiermee communiceren ze met anderen en zoeken en/of ontvangen ze informatie. Mediagebruik zal veelal spontaan en spelenderwijs plaats vinden, al dan niet op initiatief van de school. Gezien de complexiteit hiervan is de rol van volwassenen hierbij van groot belang.

Leerlingen leren:

- verschillende vormen van (media)boodschappen te (her)kennen;
- verschillende functies, primaire doelstellingen en de reikwijdte van media te herkennen;
- hun eigen mediagebruik (type, duur, frequentie) te onderzoeken;
- over de invloed van mediaboodschappen op hun leefwereld.

Bovenbouw:

Leerlingen krijgen meer inzicht in het eigen mediagebruik en ontwikkelen een kritische houding ten opzichte van bronnen en informatie. Het bewustzijn van de wijze waarop media invloed heeft op beeldvorming, waarheidsvinding en identiteit neemt toe. Leerlingen leren gevaren van mediagebruik te herkennen voor zichzelf en voor anderen en daarnaar te handelen: bepaalde media-uitingen vermijden of bij twijfel een volwassene inschakelen.

Leerlingen leren:

- dat bij digitaal communiceren ook omgangsregels gelden en kunnen deze toepassen;
- hun eigen mediagebruik te onderzoeken, zich bewust te worden van de gevolgen en van de ethische aspecten hiervan;
- de betrouwbaarheid van digitale informatiebronnen te onderzoeken en de verschillen tussen betrouwbare en niet-betrouwbare informatiebronnen te benoemen;
- de gevolgen van digitaal communiceren en discussiëren voor henzelf en voor anderen te onderzoeken;
- over verschillende vormen van media(boodschappen), de toegang daartoe en hun invloed op hun eigen leefstijl en die van anderen;
- zorg te dragen voor eigen digitale veiligheid en die van anderen.

9 Globalisering

Leerlingen leren over de (on)mogelijkheden om als burger invloed uit te oefenen op processen van globalisering. Leerlingen leren te reflecteren op rollen die zij in kunnen nemen in een globale wereld, op de keuzes die zij en anderen daarin wel of niet hebben en op de identiteiten die zij en anderen kunnen ontwikkelen.

Onderbouw:

Leerlingen zijn zich nog weinig bewust van de omvang en complexiteit van de wereld. Toch komen ze aspecten van globalisering in hun omgeving tegen. Ze leren bijvoorbeeld dat hun speelgoed, kleren en eten vaak in andere delen van de wereld gemaakt worden. Op deze manier worden zij zich al meer bewust van de manier waarop ook zij deel zijn van een wijde wereld. Daarnaast maken zij kennis met andere culturen in hun directe leefomgeving en via de media.

Leerlingen leren:

- over manieren waarop zij en klasgenoten verbonden zijn met mensen uit andere delen van de wereld;
- gewoonten en gebruiken van henzelf en van klasgenoten te herkennen als komend uit verschillende streken en/of tradities.

Bovenbouw:

Leerlingen worden zich meer bewust van de wereld om zich heen en hoe ze hieraan deelnemen en invloed op uitoefenen. Zij maken kennis met enkele dimensies die een rol spelen binnen het globaliseringsvraagstuk, zoals economische vraagstukken (arm en rijk) en sociaal-culturele vraagstukken. Vormen van internationalisering variërend van vakanties tot migratie kunnen leiden tot reflectie op de eigen identiteit.

Leerlingen leren:

- over het Nederlands lidmaatschap van verschillende internationale organisaties;
- over internationale ondernemingen en organisaties in relatie tot nationale en internationale wetgeving;
- over verschillende manieren waarop ze verbonden zijn met mensen uit andere delen van de wereld: productie, consumptie, ecologie, cultuur, media en migratie;
- te onderzoeken wat de beschikbaarheid van producten uit de hele wereld en de bereikbaarheid van andere werelddelen voor hen betekent; wat het voor anderen kan betekenen voor wie die beschikbaarheid en bereikbaarheid niet vanzelfsprekend zijn;
- een mening te vormen over en zo mogelijk te handelen op enkele morele of ethische vraagstukken die met globalisering samenhangen.

Doelen groep 5 t/m 8:

Europese Unie

- Ik weet welke landen bij de Europese Unie behoren.
- Ik weet welke landen de euro hebben als munt.
- Ik weet wat de Europese Commissie betekent en doet.
- Ik weet wat het Europese parlement is en waar dat zetelt.
- Ik kan voordelen noemen van Europese samenwerking voor ons land.
- Ik kan enkele Europese instellingen noemen en uitzoeken wat ze doen.
- Ik weet waarom men begonnen is aan meer Europese samenwerking.

Nederland in de wereld

- Ik weet dat veel mensen naar Nederland komen als toerist.
- Ik weet dat veel Nederlanders naar andere landen op vakantie gaan.
- Ik kan voorbeelden noemen van cultuur (o.a. kunst) die wij vanuit het buitenland hebben overgenomen.
- Ik kan enkele voorbeelden noemen van Nederlandse cultuur die bekend is in het buitenland.
- Ik weet wat exporteren en importeren betekent.
- Ik weet dat Nederland veel goederen exporteert naar het buitenland.
- Ik weet dat Nederland veel goederen importeert uit het buitenland.
- Ik weet wat emigratie en immigratie betekent.
- Ik weet dat mensen naar Nederland komen en ken een aantal redenen daarvoor.
- Ik weet welke invloed het heeft op een land als er veel mensen uit het buitenland hier komen wonen.

Overige bouwstenen

In het SLO document Handreiking burgerschap funderend onderwijs staat (blz. 13) dat de bouwstenen 8-11 geen onderdeel uitmaken van de handreiking, hoewel het scholen vrij staat om ze te benutten.

Het gaat hierbij om:

- 8 – Duurzaamheid
- 9 – Globalisering
- 10 – Technologisch burgerschap
- 11 – Denk- en handelwijzen

De bouwstenen 8, 10 en 11 zijn niet opgenomen in ons burgerschapsonderwijs. Voor deze bouwstenen zijn ook geen leerlijnen beschreven in de NieuwLeren documentatie.

Bouwsteen 9 is wel opgenomen omdat deze is beschreven bij de NieuwLeren leerlijnen en wij de bijbehorende doelen relevant vinden voor onze leerlingen.

Overige voorzieningen en activiteiten

Naast pedagogische en methodische inhouden, zijn er vele voorzieningen en activiteiten die eveneens een belangrijke bijdrage leveren aan de ontwikkeling van actief burgerschap, sociale cohesie en integratie.

Een overzicht:

Amnesty International	kaartenactie	alle groepen	1 x p.j.
Bewaarde Land	excursie natuuronderwijs	nova 5/6	1 x p.j.
BplusC bibliotheek	individuele keuze en thema pakketten		
BplusC cultuuractiviteiten	toneelvoorstellingen	alle groepen	1 x p.j.
BplusC cultuuractiviteiten	workshops	alle groepen	1 x p.j.
Bureau Halt/politie	gastlessen (b.v. drugs, groepsdruk, vuurwerk, jeugdcriminaliteit)	7/8	
Cultuureducatiegroep	museumbezoeken	alle groepen	1 x p.j.
Excursies naar leerstof- en school-thema's gerelateerde onderwerpen	diverse onderwerpen	alle groepen	
Filosofen	kritisch denken en daarover effectief communiceren, probleem-oplosvaardigheden, overleggen, sociale en culturele vaardigheden	nova groepen	
Gastlessprekers	diverse onderwerpen	alle groepen	
Gouden Weken	klasafspraken groepsvormende activiteiten t.b.v. positief klassenklimaat	alle groepen	eerste 4 weken van schooljaar

Goede doelen actie	diverse activiteiten, b.v. sponsorloop, markt	alle groepen	1 x p.j.
Groepsdoorbroken activiteiten	diverse activiteiten	alle groepen	1 x p.j.
Grote Rekendag	diverse activiteiten	alle groepen	1 x p.j.
Kinderboekenweek	diverse activiteiten o.a. voorleeswedstrijden	alle groepen	
Kinderboerderij	excursie natuuronderwijs	1/2	1 x p.j.
Koningsspelen	sportdag	alle groepen	1 x p.j.
Leerlingenraad	onderling overleg en leerlingen-arena	5 t/m 8	6 x p.j.
Logeerknuffel (b.v. Flip de beer)	knuffel logeert weekend bij een kind, foto's en verslag	1/2	
Maatschappelijke en sociale thema's binnen de wereld oriënterende vakken	gezamenlijke opening en afsluiting	alle groepen	
Maatschappelijk georiënteerde (school)televisie programma's	Koekeloere	1/2	
Maatschappelijk georiënteerde (school)televisie programma's	Huisje boompje beestje	3/4	
Maatschappelijk georiënteerde (school)televisie programma's	Klokhuis	5/8	
Maatschappelijk georiënteerde (school)televisie programma's	Jeugdjournaal	5/8	
Medezeggenschapsraad	ouders en leerkrachten		
Musical	uitvoering voor alle groepen	8	1 x p.j.
Nationale voorleesontbijt	leerlingen hogere groepen lezen ook voor bij lagere groepen	alle groepen	
Ontruimingsoefening		alle groepen	2 x p.j.
Ouders betrekken bij de school en pedagogisch- en burgerschapsbeleid	o.a. Nieuwsbrief, Kwink info en koelkastposter, hulp bij excursies en activiteiten	alle groepen	
Paarse Vrijdag	diverse activiteiten, wij dragen uit dat iedereen kan en mag zijn wie hij/zij wil zijn	alle groepen	1 x p.j.
Risico Inventarisatie en Evaluatie (RI&E)	inventarisatie en evaluatie fysieke en sociale veiligheid	6/8 ouders en personeel	1 x p.2j.
Samen Ondernemend Leren (SOL)	activiteiten buurthuis	4-15 jaar	
Schoolafspraken en gedragsregels	respectvol omgaan met elkaar in de klas, gemeenschappelijke ruimten en overblijf	alle groepen	hele schooljaar
Schoolkamp	4 dagen	8	1 x p.j.
Schoolreis	aparte bestemming jonge en oudere kinderen	alle groepen	1 x p.j.
Sinterklaas	viering met Sint en Pieten	1 t/m 5	1 x p.j.
Sinterklaas	surprises en gedichten	6 t/m 8	1 x p.j.
Sociogram	relaties en verhoudingen in de groep	4 t/m 8	2 x p.j.
Sportworkshops	diverse activiteiten	3/8	
Technolab	workshops techniek	alle groepen	1 x p.j.

Tiny Forest	natuuronderwijs, zorgdragen voor de natuur	alle groepen	
Tutorleren Bouw!	leesondersteuning	7/8 ondersteunt 3/4/5	2 x p.w.
Vereniging Leidse schooltuinen	alle kinderen een eigen schooltuintje, natuuronderwijs, zorgdragen voor de natuur	6/7	1 x p.w. april-okt
Verjaardagen leerkrachten	juffen/meestersdag	alle groepen	1 x p.j.
Verjaardagen leerlingen	alle kinderen	alle groepen	1 x p.kind
Verkeersexamen	theoretisch en praktisch verantwoord gedrag in het verkeer	7	1 x p.j.
Vertrouwenspersoon intern en anti-pest en sociale veiligheid coördinator	persoonlijke gesprekken op verzoek van kinderen, ouders, leerkrachten		iedere dinsdag
Vertrouwenspersoon extern	gesprekken op verzoek van ouders, leerkrachten		
Verwonderpaspoort/Natuur, milieu en duurzaamheid educatie (NMDE)	workshops natuur, cultuur, wetenschap, technologie en duurzaamheid	alle groepen	1 x p.j.
Vieringen en festiviteiten n.a.v. culturele evenementen	b.v. Leidens Ontzet, kerstviering, paasontbijt	alle groepen	
VO excursies naar scholen	scholen leren kennen	groep 8	
Week tegen kindermishandeling	diverse activiteiten	alle groepen	1 week p.j.
Week tegen Pesten	diverse activiteiten	alle groepen	1 week p.j.
Week van de Lentekriebels	lichamelijke ontwikkeling en zelfbeeld, voortplanting en gezinsvorming, seksuele weerbaarheid	alle groepen	1 week p.j.
Week van de mediawijsheid	diverse activiteiten	alle groepen	1 week p.j.
Week van het geld	diverse activiteiten	alle groepen	1 week p.j.
Werken Met Kwaliteit Primair Onderwijs (WMKPO))	vragenlijsten over actief burgerschap en sociale veiligheid	6/8 ouders en personeel	1 x p.2j.
Zomerfeest	diverse activiteiten	alle groepen	1 x p.j.

Onderwijsaanbod

FAQTA - WERELDBURGER

Groep 5 – Leven in vrijheid

Deel 1: Mag ik doen wat ik wil?

Leerlingen leren het belang van regels in de klas, op school en bij het sporten voor spelen en samenwerken. Ze ontwikkelen inzicht in het belang van regels en afspraken om op een prettige manier samen te zijn. Ze leren meer over keuzevrijheid en dat hun vrijheid wordt begrensd door de vrijheid van de ander: iedereen heeft dezelfde rechten. Daarnaast leren ze over respect en over hoe je anderen kunt helpen.

Deel 2: Is dat eerlijk?

De leerlingen leren dat de rechten die zij hebben voortkomen uit grondrechten, mensenrechten en kinderrechten. Iedereen heeft gelijke rechten die universeel zijn en onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het besef ontstaat dat zichzelf of anderen soms ongelijkwaardig behandeld worden. Ze ervaren wat het is om deel uit te maken van groepen en leren meer over pesten en kinderarbeid. De leerlingen kennen het begrip discriminatie en racisme.

Deel 3: Hebben we allemaal gelijke rechten?

De leerlingen zien in dat jongens en meisjes gelijkwaardig zijn en ook verschillend. De leerlingen leren dat Aletta Jacobs als eerste vrouw naar de universiteit ging en bijdroeg aan gelijke (stem)rechten voor vrouwen. De leerlingen ontwikkelen inzicht in de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit en mogelijke spanning tussen deze basiswaarden. In deze context worden mensenrechten besproken. De leerlingen leren te benoemen wat bij hen thuis belangrijke tradities, vieringen en rituelen zijn. De leerlingen weten te verwoorden wat het oranjegevoel is.

Deel 4: Wat is democratie?

De leerlingen kennen de begrippen (parlementaire) democratie en monarchie en weten hoe het bestuur van Nederland is georganiseerd en wat de taken zijn van de koning. De leerlingen weten meer over de eerste beginselen van de democratische rechtsstaat. Ze leren hoe onze wetten ontstaan, over vrijheid van meningsuiting en hoe onze rechten worden beschermd.

Groep 6 – Wat een geregeld!

Deel 1: Wie is de baas?

De leerlingen zijn zich ervan bewust dat mensen besluiten nemen. De leerlingen leren over verhoudingen en hiërarchie. De leerlingen ervaren dat zij inspraak hebben in bepaalde besluitvormingsprocessen. De leerlingen ontwikkelen een groeiend bewustzijn over de verdeling van macht en gezag tussen mensen in verschillende rollen. De leerlingen leren over gezagsdragers in de gemeente en in de landelijke politiek.

Deel 2: Dat is afgesproken

De leerlingen ontwikkelen inzicht in het belang van regels en afspraken. De leerlingen ervaren een diversiteit in regels ter bescherming van henzelf, de samenleving of de natuur. De leerlingen weten dat een algoritme een regelset is, die toegepast wordt in social media. De leerlingen geven woorden aan wat zij denken, doen, willen en willen worden. De leerlingen kunnen benoemen wat ze zelf nodig hebben en zien wat anderen nodig hebben. De leerlingen kennen het belang van de Grondwet.

Deel 3: Samen leven

De leerlingen ontwikkelen inzicht in de basiswaarden vrijheid, gelijkheid en solidariteit. De leerlingen ontwikkelen begrip voor de inbreng van anderen. De leerlingen leren over de grondrechten, mensenrechten en kinderrechten en het belang ervan. De leerlingen leren dat Nederland een land is waar de rechten en vrijheden van iedereen worden beschermd. De leerlingen leren respect te hebben voor elkaars recht te leven zoals men wilt. De leerlingen leren dat mensen over onderwerpen verschillend kunnen denken. De leerlingen leren dat er overeenkomsten en verschillen tussen mensen bestaan.

Deel 4: Beïnvloeden en controle

De leerlingen zijn zich bewust van het feit dat zij een stem hebben in kwesties en leren hun mening te onderbouwen. De leerlingen ervaren hoe zij invloed kunnen uitoefenen en leren daar verantwoordelijkheid voor te nemen. De leerlingen ontwikkelen inzicht in het beïnvloedingsproces. De leerlingen verkrijgen inzicht in het belang van controle op het functioneren van de rechtsstaat.

Groep 7 – Onze democratie

Deel 1: Iedereen een mening

De leerlingen leren over meningen, meningsverschillen en debatten. Ze zien wat een stelling is, wat argumenten zijn en vormen een eigen mening. Aan het eind van de les doen ze een debat met elkaar.

Deel 2: Meningsverschillen en macht

In deze les staat de democratie van Nederland centraal. De leerlingen leren over politieke partijen, ministers en wat een dictatuur is en ze zien wie in Nederland wat bepaalt.

Deel 3: Vrijheid en gelijkheid

De leerlingen leren over Thorbecke en de Grondwet, vrijheid van meningsuiting en zien hoe sommigen moesten vechten voor hun vrijheid. Ze doen een opdracht waarin ze bepalen wat iemand wel of niet mag zeggen volgens de wet.

Deel 4: Jouw stem telt

De leerlingen leren over slavernij en gelijkheid. Ze zien hoe ze kunnen demonstreren en leren wat een petitie is. En ze maken hun eigen spandoek en petitie, om zo hun stem te laten horen!

Groep 8 – De toekomst van Nederland

Deel 1: Samen de baas over de toekomst

De leerlingen zijn zich bewust van het feit dat zij een stem hebben in kwesties die hen aangaan en leren hun mening te onderbouwen. Zij weten dat er bij besluitvormingsprocessen een opbouw is van meedenken, meepraten, meedoen en meebeslissen. Zij ontwikkelen meer begrip voor de inbreng van anderen en erkennen het belang van draagvlak voor besluiten. Zij weten dat meningsverschillen emoties kunnen oproepen en kunnen leiden tot conflict. In die gevallen kunnen ze daar op een vreedzame manier mee omgaan.

Deel 2: Invloed, wetten en rechtspraak

De leerlingen ontwikkelen inzicht in het functioneren en niet functioneren van een rechtsstaat. Zij ontwikkelen bewustzijn over de verdeling van macht en gezag tussen mensen in verschillende rollen in de directe omgeving en de samenleving. Ze kunnen een verband leggen tussen vrijheid, gelijkheid enerzijds en anderzijds machtsverhoudingen in de rechtsstaat en democratie. Zij weten dat er bij besluitvormingsprocessen een opbouw is van meedenken, meepraten, meedoen en meebeslissen. Zij ontwikkelen meer begrip voor de inbreng van anderen en erkennen het belang van wederzijds respect. De leerlingen weten dat de rechterlijke macht onafhankelijk is en hoe een rechtbank functioneert en weten dat de rechtsstaat kaders biedt voor rechten en vrijheden en bescherming tegen willekeur en machtsmisbruik.

Deel 3: Van buurt tot buitenland

De leerlingen leren hoe invloed uit te oefenen en mee te bewegen binnen het systeem. Zij leren hun mening te verwoorden en daar eenvoudige argumenten voor te geven en gebruiken daarbij hun stem tijdens besluitvormingsprocessen in de klas en schoolcontext en kunnen daarbij ook ruimte maken voor de mening van andere leerlingen. De leerlingen weten dat er wetten en afspraken worden gemaakt op nationaal én Europees niveau.

Deel 4: Je eigen politieke partij

Zij leren dat mensen over onderwerpen verschillend kunnen denken en dat die verschillen soms wel, soms niet overbrugd kunnen worden, en soms ook tot spanningen en conflicten leiden. Zij leren dat zij conflicten in de directe omgeving op een vreedzame manier op kunnen lossen, maar leren ook accepteren dat conflicten kunnen blijven bestaan.

Burgerschap vragenlijst groep 5/6

SAMEN	ja	nee
Ik weet		
hoe ruzies beginnen.		
hoe je voor elkaar opkomt.		
hoe je ruzies oplost.		
hoe ik iets voor de ander kan doen.		
hoe ik een goede vriend voor iemand kan zijn.		
Ik kan		
ruzies in de klas oplossen (met hulp van de juf/meester).		
VERSCHILLEN		
ja	nee	
Ik weet		
dat er verschillen en overeenkomsten zijn in Nederland door geloof, cultuur en traditie.		
dat alle mensen gelijk zijn.		
de verschillen tussen vriendschap en verliefdheid.		
Ik kan		
met respect een gesprek voeren met mensen die anders zijn dan ik.		
met respect luisteren naar mensen die anders zijn dan ik.		
met respect mijn mening geven over vriendschap, verliefdheid en huwelijk.		
DUURZAAMHEID		
ja	nee	
Ik weet		
dat schoon drinkwater heel belangrijk is en waar drinkwater vandaan komt.		
het verschil tussen recyclebaar afval en gewoon afval.		
dat natuur en schone lucht belangrijk zijn om gezond te kunnen leven.		
Ik kan		
uitleggen waarom schoon drinkwater belangrijk is.		
afval recyclen.		
erfor zorgen dat het in mijn omgeving schoon blijft.		
DIGITAAL		
ja	nee	
Ik weet		
dat digitale media verslavend zijn en dat ik mij hierdoor slechter kan concentreren.		
hoe ik omga met anderen op sociale media.		
wat cyberpesten is.		
hoe ik omga met sociale media, films en games.		
dat er nepnieuws wordt verspreid op sociale media.		
of herken nepnieuws op sociale media.		
Ik kan		
vertellen hoe lang ik op mijn scherm mag.		
vertellen wanneer sociale media verslavend is.		
vriendelijk en netjes omgaan met andere mensen op sociale media.		
cyberpesten herkennen.		
vertellen hoe je eerlijke informatie op het internet kan vinden.		
nepnieuws herkennen.		

DEMOCRATIE	ja	nee
Ik weet		
dat iedereen zijn eigen mening heeft.		
wat een democratische manier is om samen een beslissing te nemen.		
of ken de woorden: burgemeester en wethouder.		
dat er in mijn stad/dorp verschillende regels zijn.		
dat regels van de overheid voor iedereen zijn.		
Ik kan		
mijn mening delen over een nieuwsonderwerp in de klas of een klein groepje.		
in mijn klas een stemming organiseren om samen een beslissing te nemen.		
vertellen waarom de politiek in mijn gemeente belangrijk is.		
mij in de samenleving aan de regels houden.		
WERELD		
Ik weet		
wat hulporganisaties doen.		
wat het Christendom en de Islam zijn en waar die geloven voor staan.		
wat Fairtradeproducten zijn en waarom dit eerlijke producten zijn.		
Ik kan		
uitleggen wat hulporganisaties doen en waarom hun werk belangrijk is.		
de verschillen en overeenkomsten tussen het Christendom en de Islam uitleggen.		
Fairtrade producten herkennen en uitleggen waarom deze producten belangrijk zijn.		

Burgerschap vragenlijst groep 7/8

SAMEN	ja	nee
Ik weet		
uit de geschiedenis dat sommige mensen elkaar buitensloten.		
dat sommige mensen in Nederland elkaar buitensluiten.		
dat sommige mensen over de hele wereld elkaar buitensluiten.		
hoe je ruzies op een rustige manier oplost.		
of kan zien wanneer iemand anders hulp nodig heeft.		
Ik kan		
opkomen voor mensen die buitengesloten worden.		
op een rustige manier, zelfstandig ruzies oplossen.		
iemand uit de klas bij de groep betrekken, zonder dat ik hiervoor iets terugverwacht.		
VERSCHILLEN		
Ik weet		
wat de belangrijkste geloven, culturen en tradities in Nederland zijn.		
verschillende vormen van samenleven en wat de Nederlandse wet daarover zegt.		
verschillende vormen van genderidentiteit en wat de Nederlandse wet daarover zegt.		
Ik kan		
mijn mening geven over verschillen die ik in de samenleving zie.		
respectvol omgaan met mensen die een ander geloof/cultuur/tradities hebben dan ik.		
respectvol mijn mening over verschillende vormen van samenwonen geven.		
respectvol mijn mening over verschillende genderidentiteiten geven.		
DUURZAAMHEID		
Ik weet		
hoe ik goed voor de aarde moet zorgen.		
wat fossiele brandstoffen zijn en wat hiervan de voor- en nadelen zijn.		
wat de ecologische voetafdruk is.		
wat CO2 is en dat zuurstof belangrijk is voor ons leven.		
wat de oorzaken van het broeikaseffect zijn.		
Ik kan		
keuzes maken om energie te besparen.		
een gesprek voeren over hoe mensen minder het milieu kunnen vervuilen.		
vertellen wat de gevolgen zijn van milieuvervuiling.		
een gesprek voeren over het belang van netjes omgaan met de natuur.		
DIGITAAL		
Ik weet		
dat sociale media verslavend is.		
de voordelen en gevaren van het delen van informatie op sociale media.		
wat intieme gegevens zijn en de risico's van het plaatsen van foto's op sociale media.		
wat groepsdruk is bij sociale media.		
welke verantwoordelijkheid ik heb bij digitaal pesten.		
Ik kan		
manieren bedenken om grenzen te geven aan mijn schermtijd.		
vertellen wat ik wel en niet digitaal kan delen.		
vertellen wat intieme gegevens zijn.		
mij betrouwbaar presenteren op digitale media.		

ingrijpen wanneer iemand digitaal gepest wordt.		
vertellen waarom ik welke keuzes maak op het internet.		
DEMOCRATIE	ja	nee
Ik weet		
hoe het stemmen voor de Tweede Kamer gaat.		
Ik kan		
een kleine verkiezing organiseren.		
vertellen waarom gelijkheid belangrijk is.		
voorbeelden geven van schending van rechten in de wereld.		
WERELD	ja	nee
Ik weet		
dat ik met buitenlandse talen met andere mensen kan praten.		
dat economieën niet zonder elkaar kunnen.		
dat Nederland koloniën had en dat daar slavernij was.		
dat landen samenwerken in organisaties, zoals de EU en NAVO.		
de gewoontes van andere wereldgodsdiensten.		
Ik kan		
mij in het Engels voorstellen.		
uitleggen hoe veiligheid en milieu ook buiten Nederland belangrijk zijn.		
vertellen over de koloniale geschiedenis van Nederland door een historische bril.		
uitleggen wat internationale verbanden als de EU en NAVO doen.		
uitleggen wat de kenmerken zijn van het Boeddhisme, Hindoeïsme en het Christendom.		